

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение средняя
общеобразовательная школа имени Кыргыз Идама села Нарын
Эрзинского кожууна Республики Тыва

СОГЛАСОВАНО
ЗДУВР *Комбу* Комбу Ч.М.
от «29» августа 2023г

**Рабочая программа
по родной литературе
для 3 класса**

Составитель: учитель начальных классов
Шойжулчап Я.Я.

Эге школанын 3 клазынга литературлуг номчулгазы

«Литературлуг номчулга» эртеминде дараазында эгелер кирген: «Экии, литературлуг номчулга», «Улустун аас чогаалынын биче хевири», «Ооренип оорен», «Чылдын уелери», «Эки кылган ажил элечитпес алдар», «Хоктуг ужуралдар, хоктуг болуушкуннар», «Бойдустун чажыттары», «Бойдуска хумагалыг болуулу», «Авторлуг тоолдар», «Торээн чуртум камгалакчылары», «Улус аразындан ие караа чымчак», «Бистин бичии оннуктеривис», «Кижичи болуру чажындан», «Чылдын уелери чараш чайым».

Байырлалдар болгаш тураскаалдыг хуннерге хамаарыштыр мындыг эгелер кирген: «Шолалатканым», «Ийи алышкы», «Ием холу», «Ававыс чокта», «Ава созун дыннаваaska». Улустун аас чогаалынын биче хевирлери: тывызыктыр, тоолдар, улегер домактар, дурген чугаалар, тоолчургу болгаш тоогу чугаалар бар.

Номчулга программазы 6 кезектен тургустунган:

1. Номчулганын тематиказы;
2. Класстан дашкаар номчулга;
3. Номчулгага чанчылдар;
4. Созуглел-биле ажилдаарынын хевирлери;
5. Чогаалдарнын хевирлери-биле практика кырынга таныжылга;
6. Бистин проектилеривис.

3-ку класска 2-ги класска кылып турган ажилдарны улам нарыдатпышаан, уламчылаар. «Литературлуг номчулга» деп эртемни ооредиринин кол сорулгазы — торээн дылынга медреселдиг, шын база аянынг номчуп билир кылдыр чанчыктырарда, угаап бодаар чанчылдарын оттуруп сайзыратпышаан, бот-номчулга дуржулгазынга даянып, номчукчу болур эргезин хевирлээр.

Будун чылда – 68 шак.

Эге школага литературлуг номчулгазынын курузу уругларны чечен чогаал оранынче углап, состун уран чурумалдыг омур-хевирин дамчыштыр чогаалдын (созуглелдин) долу болгаш делгем утка-шынарлыын хой талазындан угаап билип алырынга дузалаар. Чечен чогаал номчулгазы состун чогаадыкчы уран-мергенин билиндирип, чогаалдар номчуурунга уругларнын сонургалын оттуруп.

Эге школанын 3 клазынга чечен чогаал курузунун утказы «Литературлуг номчулга» номнарынын дузазы-биле илереттинер болгаш боттаныр. Номчулга номнарында кирген чогаалдарны шы-н сайгарып, оон утказын оореникчилерге тодаргай шын, чедир билиндирерде, методиктиг аргаларны башкынын тодаргай шилип алыры чугула. Чогаал сайгарылгазынын уезинде созуглелдин чугле сюжедин, ында кирген барымдаалыг дыннадыгларны чугула деп коор, чангыс талалаар чорукту база ону дамчыштыр илерээн билиглер-биле кызыгаарлаттынарын болдурбас. Амгы методиканын кол негелдези эгелеп чоруур аныяк номчукчунун кичээнгейин чечен чогаалдын эстетиктиг будужу, ында тургустунган мораль-этиктиг болуушкуннар; чогаалчынын долгандыр турар хурээлелге хамаарылгазы, коруш-туружу болгаш ону дувуредип чоруур унелелдиг угланышкыннар, чанчыл-созуглелдер айтырыглары база чогаал сайгарылгазы хамаарышкан оске-даа айтырыглар хаара туткан турар ужурлуг.

Эге школага чечен чогаал номчулгазынын программазы чечен-эстетиктиг болгаш литература шинчилелдиг принциптерге ундезилеттингеш, «Литературлуг номчулга» номнарынын тургузуун болгаш утказын тодарадыр. Оон ангыда программа уругларнын номчулгага хамаарышкан билиинин деннелин, номчулганын сорулгазын, ооредиринин чамдык аргаларын айтып турар.

Чечен-эстетиктиг принцип

Чечен эстетиктиг принципти барымдаалап алырга, уруглар ооренир ужурлуг чогаалдарынын санынга программаже колдуунда чечен чогаалдын бедик шынарлыг улегерин (созуглелдерин) кирип, оларнын шын шилилгезин тодарадыры негеттинип турар. Чогаалдын чугле сонурганчыг утказын билиндирип, ооредиглиг солун созуглелдерни номчуп бээри-биле кызыгаарланып болбас. Долгандыр турар хурээлелдин байлаан, оон чажыттарын коргузуп турар уран-чечен аргаларын болгаш кижилер аразында харылзааларнын байын коргузуп турар дээди, чараш сеткилдерни оттуруп, амыдыралда онза, чараш чуулдерни эскерип база танып-билип алырын, чуртталгага ажы-толдун бот хамаарылгазын хевирлээри чугула.

Чечен (уран) состун чогаалдары уругларны номчулгага ынак, бугу-ле чараш чуулге хандыкшылдыг, ону шын унелеп билир кылдыр чанчыктырар ужурлуг. Чечен-эстетиктиг принцип уран чуулдун аразында харылзааларны идепкейлиг тургузарын тодаргайлаар болгаш ону быжыглаарынын аргаларын баш удур айтыр.

Литература шинчилелдиг принцип

Литература шинчилелдиг принцип уругларны эге школадан эгелеп чечен чогаалдын будуш-шынарынын эн онзагай талаларын, ону илередип турар кол уран аргаларын бодууну-биле таныштырар. Кандыг-даа чогаалды сайгарып турар уеде омур-хевир бирги черде турар дээрзин сагындырбышаан, созуглелдин (чогаалдын) утказын шын шингээттирерин принцип негеп турар. Авторнун идеялары, бодалдары, сагыш-сеткили чечен омур-хевирни дамчыштыр илереттинер. Чечен омур-хевирни тургузарынын кол чепсээ болгаш ону шын медресеп билип алырынын кол аргазы сос болур. Чечен чогаалга сос тодаргай уткага (ону чугаа азы созуглел узундузунден билип алыр) чагыртыр болгаш ол чогаалдын утказындан, оон ында кирген бугу-ле омур-хевирлиг системазындан ангыланып шыдавас. Бо талазы-биле литература шинчилелдиг принцип мурнунда турганы – состу чогаалдан, омур-хевирден ангылай коруп турган лингвистиктиг сайгарылганын принципинге удурланышкак.

Чогаал сайгарылгазынын уезинде состу тускайлап коор чорукту болдурбас. Чогаалдын чечен омур-хевирлиг системазында ону долдуруп чоруур боттук кезектер, бодалдар, ужур-уткалар, харын-даа оларга хамаарылга чок состер (нейтральные слова), домактар-биле харылзаалыг кылдыр сайгарар.

Чогаалдан «ушта тырттынган» ангы-ангы чурумалдыг кезектер ап, оларны уругларга сайгарар кылдыр бээр чорукту эге класстарга болдурбас.

Чечен чогаалды эпитеттер, деннелгелер, метафоралар болгаш дылды оске-даа чурумалдыг уран аргаларын мооннеп чыып кааны кылдыр коруп болбас. Эге школага дылдын чурумалдыг уран аргаларынын сайгарылгазы бердинген чогаалдын утказынга дууштур чоруттунар болгаш уругларнын чогаалды ханы билип, ында кирген омур-хевирни долу, четче сактып алырынга дузалаар.

Литература шинчилелдиг принцип номчулга номнарынчн янзы-буру темалыг болгаш утка-шынарлыг чогаалдарны кириренин аргазын берип турар. Программа езугаар сумелеп турар чогаалдарнын жанрлары база хой янзы: тоолдар, тоолчургу чугаалар, мифтер, тывызыктар, улегер домактар, дурген-чугаалар, кожамыктар, улустун ырлары, шулуктер, шиилер, чечен чугаалар дээш оон-даа оске.

Бо принцип номчулга болгаш чогаал сайгарылгазынын уезинде чогаалдын темазын, идеязын, композициязын, уран-чечен аргаларын база оске-даа чугула нарын айтырыгларны таарыштыр чугаалажырынын, ону уругларга чоорту билиндириренин угланышкынын берип турар.

Эге класстарга чогаалдын идеязын болгаш темазын тускайлап ооретпес. Идея, тема деп терминнерни оореникчилер чугаазынга ажыглавас.

Херек кырында чогаалдын утказын анализтеп сайгарары дээрге-ле, чогаалдын идеялиг угланышкынын тодарадыры болур.

Эге класстарга чечен чогаалдын сайгарылгазын кылырда дараазында чуулдерни чогаал иштинден тодарадып билиринге ооредир:

Чогаалчы чунун дугайында чугаалап турары (чогаалдын темазы).

Чогаалчынын номчукчуга чуну коргузер азы дамчыдар бодааны, оон кол бодалы (чогаалдын кол утказы).

Чогаалдын чуу чувеге ооредип турары (чогаалдын идеязы).

Эге школага чогаал сайгарылгазынга хамаарыштыр билдингир орус методист М.А.Рыбникова мынча дээн: «Чогаалдын идеялиг анализи дээрге, кандыг-бир онзагай тускай чуул эвес, а номчаан чуулунун сорулгазынга хамаарыштыр ангы-ангы аргалар-биле кичээнгейлиг номчулганын туннели болур».

Чечен чогаалдын идеялиг угланышыкыны колдуунда овур-хевирлерни (кижилер, бойдустун чурумалы, долгандыр турар бугу-ле чувелер...), чогаалдын киржикчилеринин уулгедиглерин, оларнын бот-боттарынын аразында хамаарылгазын база чогаалда кирип турар фактыларга, болуушкуннарга хамаарылгазын дамчыштыр илереттинер дээш оон-даа оске.

Эге школа оореникчилеринин амыдыралчы арга-дуржулгазы байлак эвес, номчаан номнары, чогаалдары эвээш дээрзи билдингир. Оларда амыдыралды хайгаарап база чогуур туннелдер кылыпкы дег номчукчу дуржулгазы ам-даа четче хевирлеттинмээн. Оон ужурундан эге школа чечен чогаал номчулгазы деп курс ангы-ангы чогаалчыларнын чогаадыкчы салымынын ылгавырлыг талазы, допчу намдары, чогаадыкчы ажил-херектери-биле таныштырылгазын негевес, чогаалчыларнын допчу-намдарын, чогаадыкчы ажил-чорудулгазын, чечен чогаалда монографтыг (авторлар аайы-биле) ооредиринин принципин ортумак класстардан эгелээш, улуг класстарга чоорту киирген болур ужурлуг. Ынчангаш эге школага чечен чогаал номчулгазы ниити литература курузунун эге уе-чадазы болбушаан, ортумак школага литература талазы-биле узук-соксаал чок билиг бээринин чугула кезээ болуп турар.

Эге школага чечен чогаал номчулгазынын программазы уругларнын аас болгаш бижимел чугаазын сайзырадырынче кол кичээнгейни угландырып турар. Оон иштинде бир онзагай черни оореникчилерни шын чугаалап ооредиринин кол хевири (аргазы) – номчулганын чанчылдарын хевирлээри болгаш ону сайзырадырынче угланган ажилдарны чорудары ээлеп турар. Номчулга кичээлдеринин кол сорулгазы – номчуурунун ыыткыр (дынналдыр) хевиринден эгелээш, ханы, медреселдиг иштинде номчуурун чедип алыры.

Номчулганын шын, медреселдиг, аянынг номчуур шынарларынын болгаш дынналдыр база иштинде номчуур хевирлерин уругларга шингээттирерде, янзы-буру аргаларны ажыглап, ажилдарнын хевирлерин чоорту нарыыдадып тургаш, билиндирерин сумелеп турар.

Ушку чылында номчулганын темпизин элээн дурген шуудадыр. Номчулга уезинде уе камнаарынын чогулмчалыг аргаларын чоп ажыглаарын шингээттирер.

Эге школанын бугу-ле чадаларында башкы уругларны номчуп билир кылдыр ооредири-биле чергелештир уруглар боттары номчаан чогаалынын утказын сайгарып, ында кол чуулду илередип, оон чогуур (улуг эвес) туннелдер кылып шыдаптарынче угланган ажилдарны база чорудар. Оон ангыда номчаан созуглелдерин кезектерге чарып, оларга тус-тузунда ат тыварынга, абзацтар дузазы-биле план тургузарынга, номчаан чуулунун утказын делгеренгей (долу) азы допчу кылдыр чугаалап оорениринге чанчыктырар.

Чечен чогаал эртеминге хамаарыштыр 3 класска дараазында бодуун билиглер-биле база таныштырып болур: автор дугайында бодуун дыннадыглар, номчаан чогаалынын жанры, темазы, улустун аас чогаалынын бичии жанрлары – тывызыклар, улугер домактар, дурген чугаалар, янзы-буру тывызыктыг бодалгалар дээш оон-даа оске.

Литературлуг номчулганы дамчыштыр чечен чогаалды уругларга ханы билиндирерде, оларнын хире шаа-биле чогаадыкчы чоруунга ундезилеп, ону ооренип коруп тургаш, иштики сагыш-сеткилдин анаа хамаарылгалыг болурунун дуржулгазынга даянырын база сумелеп турар.

Чечен чогаал кижинин угаан –медерелинге, сагыш-сеткилинге салдарлыг болбушаан, уран чуулдун нарын хевиринге хамааржыр.

Чечен чогаал номчуп, чечен овор-хевирлер-биле танышкан тудум, уругларнын ниити сайзыралы, чувени угаап, медереп билири, сагыш-сеткилинин бодалдары улам делгемчиир, ханылаар, байлакшыыр. Авторнун созуглелинге дууштур уругларнын аас-биле харыылаары, чечен овор-хевирге хамаарыштыр билип алган бугу-ле ажыктыг чуулдери – оларнын чечен чогаалды шингээдип ап турарынын херечизи болур.

Программада бердинген чижек тематикаларга хамаарыштыр номчуур ужурлуг чогаалдар иштинден уруглар торээн черинин, долгандыр турар хурээлелдин; эш-оор болгаш уе-чергелеринин, оларнын чуртталгазынын, оюн-тоглаазынын, уjurалдарынын; бойдус болгаш оон камгалалынын; тыва чоннун чаагай чанчылдарынын; торээн чуртунун тогузунден барымдааларнын (дээш оон-даа ынай) дугайында билиглерни шингээдип алырлар.

Эге школанын чечен чогаал номчулгазынын курузу дараазында кол-кол сорулгаларны чедип алырынче угланган:

Уруглар номчаан (ооренген) чогаалдарынын утказын, оон маадырларынын ходелиишкиннерин, херек-чоруктары ханы шингээдип ап, анаа хамаарыштыр чогуур унелелди берип, боттарынын сагыш-сеткилин хайныышкынны-биле илередип шыдаары; чечен чогаалды долuzu-биле шингээдип алырынын аргаларын сайзырадыр:

Чечен чогаалдын уран чурумалдыг дылын, овор-хевир тургузарынга аян киирер аргаларын сеткип билир кылдыр уругларны ооредир; оларнын боданыышкыннарын болгаш бодап чогаадыр аргаларын сайзырадыры;

Шулук чогаалын кичээнгеилиг дыннап билиринин аргаларын сайзыратпышаан, ООН уран созун чарашсынар болгаш ханы шингээдип алырынын дуржулгазын мооннеп, анаа уран-чечен хооннуг болгаш сонuurгалдыг болурун кижизидер;

Уругларнын ном-биле ажылдап, оон билиг тыварынга номну уругулчу номчуурунга негелделиг, чечен чогаалга сундулуг, состун уран-чуулунун тургузукчулары – чогаалчыларнын чогаадыкчы ажыл-херектеринге сонuurгалдыг болур чоруун чедип алыр;

Долгандыр турар хурээлел болгаш бойдус дугайында уругларнын боттуг бодалдарын сайзырадып, ону шын угаап болгаш медереп билиринин дуржулгазын байыдар;

Хемчээл, утка, тематика, жанр талазы-биле ангы-ангы деннелдиг чогаалдарны ханы, шын билиндирер;

Номчаан чуулунун утказын шингээттирерден ангыда уругларнын ниити билиинин деннелин делгемчидеринин дуржулгазын байыдар болгаш амыдыралга оларнын мозу-шынарлыг, эстетиктиг хамаарылгазын база хевирлээр;

Чечен чогаалды (номну) уруглар боттары шили пап, ону таалап номчуксаар кузелин боттандырап;

Уругларнын чугаазын сайзырадыр болгаш оларга чугаалап, номчуп, дыннап билиринин база созуглелдернин ангы-ангы хевирлерин сайгарып шыдаптарынын чанчылдарын шингээттирер.

Уругларнын номчукчу мергежилин болгаш дуржулгазын улам ханыладыр, ону быжыглаар сорулга-биле 3-4 класстарнын номчулга («Литературлуг номчулга») номнарынга ортаакы класстарга (5-7) база улаштыр ооредип болгу дег чамдык чогаалдардан узундулерни, эгелерни киирерин программа сумелеп турар.

Номчулга программанын тургузуу
Номчулга программаны дорт кезектен тургустунган:

Номчулганын тематиказы;

Класстан дашкаар номчулга;

Номчулга талазы-биле алган билиглери, чанчылдары болгаш мергежилдери;

Чогаалдарнын хевирлери-биле (жанры) практиктиг таныжылга.

Класска-даа, класстан дашкаар-даа номчуур чогаалдарнын данзызын программада кирибээн, чугле оларнын чижек тематиказын болгаш анаа кирирер айтырыгларнын кыска тайылбырын (аннотациязын) класстар аайы-биле сумелеп кириген. Ынчангаш моон сонгаар ооредилге номнарынын («Литературлуг номчулга» номнарынын) авторлары кайы класска кандыг тодаргай чогаалдарны кирирерин боттары хостуг шилип алыр эргелиг.

Чамдык кол темалар класс бурузунун программасында бар. Ынчалза-даа олар анаа-ла катаптап турар эвес, а уругларнын назы-хары улгадып, билиинин деннели бедээни-биле чергелештир чечен чогаалдарнын хемчээли, утказы болгаш дылдын уран-чечен аргалары чоорту нарыыдап, чаа чуулдер-биле немежип бар чыдар.

Башкы уругларны бичиизинден эгелеп коллективтиг езуга, бот-боттарынга негелделиг, шынчы, ак сеткилдиг, быжыг туруштуг, эрес-дидим болурунга, мозулуг аажы-чанга, куш-ажылга кижизидер сорулгалыг.

Уругларнын номчулга кичээлдеринге ооренир чуулдери оларга долгандыр турар бойдус болгаш ниитилел дугайында билиглерни бээр, оларнын кижизидилгезинге улуг рольду ойнаар уjurлуг. Эрес-дидим, ак сеткилдиг, амыдыралга тура-соруктуг, бурунгаар чуткулдуг, куш-ажылга ынак, толептиг кижилер дугайында чуулдерни номчуп, сайгарары уругларны моральдыг мозушынарга, уjur-чурумга кижизидер. Ниитиге ажыктыг куш-ажылды алдаржыткан чогаалдар дамчыштыр уругларны куш-ажылга ынак болурун, анаа боттарынын хире-шаа-биле киржирин, ону хундулээри; куш-ажыл кижжи бурузунун хулээлгези болгаш эргези, амыдыраарынын база бир чепсээ дээрзин билиндирер.

Торээн чурт, оон бойдузу, кижилери болгаш оларнын чаагай чанчылдары; эртем, техника, культура болгаш уран чуул талазы-биле чедишкinnerинин дугайында чуулдер уругларны патриотизминин езузунга, эстетиктиг омур-хевиринге, аажы-чанга кижизидеринге деткимчени бээр болгаш уругларнын угаан-медерелинин сайзыраарынга улуг уjur-дузалыг.

Тыва Республиканын куруне сулдези, тугун, ыдык ырын уругларга таныштырар сорулга-биле, 2-4 класстарнын номчулга номнарынга кирирерин сумелеп турар. 3-4 класстарга созун долuzu-биле шээжилеп, аялгазын сактып ап, ырлажып турар апаар.

Класс бурузунге номчулга кичээлинин 30-35 минутазын чогаалды номчурунга болгаш сайзырадырынга, а кирирде беседага, словарь ажылынга, созугледин утказын илередиринге херек оске-даа ажылдарга 10-15 минутадан хой эвес уени чарыгдаар. Созуглел-биле ажыл бир класстан оске классче чоорту нарыыдап чоруп оар.

3 класска класстан дашкаар номчулга

Класстан дашкаар номчулга – уругларны чечен чогаалга хандыкшыдарынын бир аргазы, литературлуг номчулганын чарылбас кезээ. Класстан дашкаар номчулганын кол сорулгалары оореникчилерни уруглар чогаалы-биле таныштырбышаан, номга ынак болурун кижизидер; уран чогаал дамчыштыр угаан-билиинин ниити деннелин бедидер; эстетиктиг мозу-будужун хевирлеп, ниити сайзыралын чедип алыры; сагыш-сеткил культуразын бугу талалыг байыдары болур.

Класстан дашкаар номчулга оореникчинин назы-харын, амыдыралчы дуржулгазын шынгыы барымдаалаар болганда, номчурунга сумелеп турар номнар шын шилиттинген турар уjurлуг. Уругларнын номчулгазын шын, системалыг ажыктыг кылдыр чорударынга башкынын медерелдиг шилилгези албан негеттинер. Кол черни улустун аас чогаалы, тыва чечен чогаал,

орус болгаш оске-даа хой национал улустун чогаалдары, даштыкы классика ээлээн турарын чугула деп сумелеп турар.

Тыва улустун аас чогаалынын эн-не дээрe улегерин эге класстарга ооредип тура, ук чогаалдарда улусчу чанчыл-сагылгаларны уругларга билиндирип база уруглар боттары ону эскерип билиринге чанчыктырар аргаларны ажыглаар.

Класстан дашкаар номчуур чогаалдарнын темалары (уенин аайы-биле), жанрлары янзы-буру болур.

3-ку класска тыва, орус болгаш оске-даа хой национал, даштыкы авторларнын чечен чогаалдары уруглар номнары-биле таныжылга кол черни ээлээр. Ушку классчылар периодиктиг парлалга-биле таныжып, уруглар солуннарындан, журналдардан чогаалдарны, статьяларны, дыннадыгларны номчуурунга баштайгы чанчылдарны алыр. Бот номчулгага сонuurгалын бедидип, номчулгага алган билиглерни чанчылдарын быжыглаар сорулга-биле 1-ги, 2-ги классчыларны шэфке ап, оларнын-биле коллективтиг номчулгалар организацтаарынга кичээл-утренниктер эрттирерин белеткежиринге башкы 3-ку классчыларнын боттарынын номчаан чогаалдарындан узундулерн шиижидип алгаш бичии класстарнын оореникчилеринге коргузуп бээринге идепкейин башкы чедип алыр.

Башкы уругларнын хууда сонuurгалын углап башкарбышаан, оларнын сагыш-сеткилин, бодалдарын тода илередип билиринге ооредир болгаш чогаадыкчы салым-чаяанын сайзырадыр сорулгалыг. Кичээлден болгаш класстан дашкаар ажылдарга уругларнын идепкейин кодуруп, литературлуг викториналар болгаш оюннар, экскурсиялар, турнирлер эрттиреринге киржилгезин чедип алыр.

Уругларны номга хандыкшыдарынын, солун, сеткуулдер номчуурунга чанчыктырарынын бир кол негелдези – библиотека-биле быжыг харылзаа болур.

3 класска класстан дашкаар номчулгага хары угда 2 чогаалды номчуур кылдыр планнаарын база сумелеп турар. Оларнын бирээзин класска номчааш, коллективтиг сайгарар. Оскезин — оореникчилер боттары хууда номчуур немелде материал бооп турар.

Базистиг ооредилге планында туружу

3-ку класска «Литературлуг номчулга» эртеминге неделяда 2 шак бердинген. Будун ооредилге чылында 68 шак, 1 нееляда 34 шак

3 класска оореникчилернин шингээдип алган турар ужурлуг билиглери:

- 1). Уруглар номчаан (ооренген) чогаалдарынын утказын, оон маадырларынын ходелиишкиннерин, херек-чоруктарын ханы шингээдип ап, анаа хамаарыштыр чогуур унелелди берип, боттарынын сагыш-сеткилин хайныышкынны-биле илередип шыдаары; чечен чогаалды долuzu-биле шингээдип алыры;
- 2). Чечен чогаалдын уран чурумалдыг дылын, омур-хевир тургузарынга аян киирер аргаларын сеткип билири; оларнын боданыышкыннары болгаш бодап чогаадыр аргалары сайзыраар;
- 3). Шулуk чогаалын кичээнгейлиг дыннап билири;
- 4). Ном-биле ажылдап билир, чечен чогаалга сундулуг, состун уран-чуулунун тургузукчулары – чогаалчыларнын чогаадыкчы ажыл-херектеринге сонuurгалдыг болур;

Долгандыр турар хурээлел болгаш бойдус дугайында боттуг бодалдары сайзыраар, ону шын угаап болгаш медереп билири;

Хемчээл, утка, тематика, жанр талазы-биле ангы-ангы деннелдиг чогаалдарны ханы, шын билир; Номчаан чуулунун утказын шингээдип билир, ниити билиинин деннели делгем болгаш амыдыралга оларнын мозу-шынары, эстетиктиг хамаарылгазы хевирлеттинген;

Чечен чогаалды (номну) уруглар боттары шилип билир;

Чугаазы сайзырангай, чугаалап, номчуп, дыннап билир база созуглелдернин ангы-ангы хевирлерин сайгарып билир.

3 класска оореникчилернин шингээдип ап болур билиглери:

Чечен чогаалды уран чуулдун бир хевири кылдыр хулээп алыры;

Номчаан чуулунун мозу-шынарлыг болгаш эстетиктиг унезин эскерип билири база бодунун бодалын илередири;

Номчурунун сорулгазынын аайы-биле номчулганын хевирлерин (таныштырыглыг, ооредиглиг, шилилгелиг, истеп тыварынын) медеделдиг шилип алыры;

Авторнун туружун тодарадып база маадырга болгаш оон кылдыныгларынга хамаарыштыр бодунун хамаарылгазын илередири;

Бодунун бодалын созуглелден барымдаалар –биле бадыткаары;

Бижимел чугаанын чамдык хевирлерин практика кырында шингээдип алыры;

Номчаан номунун дугайында унелелди бээри;

Номчаан чуулунун утказынга коргузуг тайылбырны кылыры;

Номчаан чуулунге коргузугларни, тургузугларны, проектилерни болук эштери-биле тургузары;

Номчаан чуулунге хамаарыштыр чогаадыглар бижири.

Программа материалынын хуваалдазы

Раздел	Ниити шагы
Экии, Литературлуг номчулга!	1ш
Улустун аас чогаалынын биче хевири	4 ш
Ооренип оорен.	4ш
Чылдын уелери. Тодуг-догаа кузумейни.	3ш
Эки кылган ажыл – элеп читпес алдар.	4ш
Хоглуг ужуралдар, солун болуушкуннар.	2ш
Бойдустун чажыттары	4ш
Чылдын уелери. Аккыр харлыг кыжым.	6ш
Бойдуска хумагалыг болуулу!	3ш
Авторлуг тоолдар.	6ш
Торээн чуртум камгалакчылары	3ш
Улус аразындан ие кара чымчак	4ш
Чылдын уелери. Хоглуг чазым.	2ш
Улустун аас чогаалы тоолдар	3ш
Бистин бичии оннуктеривис	4ш
Тоогу болгаш тоолчургу чугаалар.	2ш

Ойнаксанчыг оюннарым	6ш
Кижиг болуру чажындан.	3ш
Оске чоннарнын аас чогаалы	1ш
Чонум чаагай езу-чанчылдары	3ш
Чылдын уелери. Чараш чайым.	1ш

Ниити шагы :68

Календарь - тематиктиг план

№	Раздел	Кичээлдин темазы	Шагы	Уези		Онаалгалар
				План	Факт	
1	Экии, Литературлуг номчулга!(1ш)	Морей: «Угаанныглар, сагынгырлар»	1	01.09		Айтырыглар а. 4
2		Шулук: «Тыва черге йорээл.» <i>Е. Танова</i>	1	05.09		Ог а. 7
3	Улустун аас чогаалынын биче хевири (4ш)	Тывызыктар .	1	08.09		Ог а. 13
4		Улугер домактар.	1	12.09		Ог а.15
5		Оюн удээн чугаалар.	1	15.09		Ог а.18
6		Узун тыныш.	1	19.09		Узун тыныштап ооренир
7	Ооренип оорен.(4ш)	Аккырмаа-биле ийи. С. Сурун-оол	1	22.09		Ог а. 22
8		Бодалга бодааным	1	26.09		Ог а.25
9		Ийи 2	1	29.09		Ог а. 29
10		Эдилелдин ээзинде. Ч.Ондар	1	03.10		Ог а.30
11	Чылдын уелери. Тодуг-догаа	Куску аргага. О. Сагаан-оол.	1	06.10		Аянынг номчуур а.31-32
12	(3ш)кузумейни.3ш	Э.Кечил-оол. «Кайгамчыктыг картошкам»	1	10.10		Ог а. 34

13		Кыштын тыныжы. Ч. Ондар	1	13.10		Ог а.35
14	Эки кылган ажыл – элеп читпес алдар.(4ш)	Басня. «Шартылаа биле кымыскаяк». Ю. Кюнзегеш	1	17.10		Ог а. 37
15		Ажыл. Ю.Кюнзегеш	1	20.10		Ог а.39
16		Арзылан-биле пар. О.Сувакпит	1	24.10		Ог а. 40
17		Салаалар. Узунду. О. Сувакпит.	1	27.10		Ог а.42
18-19		Хоглуг ужуралдар, солун болуушкуннар. (2ш)	Мыйыт. К-Э. Кудажы. Чечен чугаа. С.Сурун-оол Уугунмас тоорук	2	07.11 10.11	
20	Бойдустун чажыттары (4ш)	Алдын шынаа. М. Пришвин.	1	14.11		Ог а.51
21		Чогум чул ол, уруглар? С. Комбу	1	17.11		Ог а. 52
22		Хек. С. Сурун-оол. Чечен чугаа	1	21.11		Ог а. 55
23		Кушкаштарнын медээзи. Г. Скребицкий	1	24.11		Ог а. 56
24	Чылдын уелери. Аккыр харлыг кыжым.(6ш)	Шулук. Кыш. Б. Ховенмей	1	28.11		Ог а. 58
25		Кыштын шулукчузу. М.Кенин-Лопсан	1	01.12		Ог а. 59
26		Кыш. А.Пушкин	1	05.12		Ог а. 60
27		Шулук. Харжыгаш. М. Кенин-Лопсан.	1	08.12		Ог а. 61
28		Чечен чугаа. Ак кодан Л. Толстой.	1	12.12		Ог а. 63

29		Соок-Ирей. Л.Чадамба	1	15.12		Ог а. 65
30	Бойдуска хумагалыг болуулу!(3ш)	Оскус ангыр. М. Кенин-Лопсан.	1	19.12		Ог а.67
31		Шулук. Хурээлелди камгаланар. Ч. Кара-Куске.	1	22.12		Ог а.69
32		Эмнеп алган. О.Сувакпит	1	26.12		Ог а.70
33 -34	Авторлуг тоолдар.(6ш)	Сагынгыр куске. С. Пюрбю. Угааныг Кускежик	2	29.12 09.01		Ог а. 77
35		Кажар диин. С. Пюрбю.	1	12.01		Ог а. 78
36		Оптуг Чыккылаа. С. Пюрбю	1	16.01		Ог а.80
37		Бодаган. Т.Кызыл-оол.	1	19.01		Ог а. 81
38		Багай чанчыл. Т. Кызыл-оол.	1	23.01		Ог а. 84
39	Торээн чуртум камгалакчылары.(3ш)	Шолалатканым. Э. Кечил-оол.	1	26.01		Ог а.89
40		Ийи алышкы. А.Барто	1	30.01		Ог а. 90
41		Бистин проективис: «Бистин ачаларывыс, акыларывыс-ада-чуртгун камгалакчылары»	1	02.02		Проектиге белеткел
42	Улус аразындан ие кара чымчак(4ш)	Ием холу. Б. ховенмей	1	06.02		Ог а. 93
43		Ававыс чокта. С. Тока.	1	09.02		Ог а. 95
44		Ава созун дыннавака. Э. Кечил-оол	1	13.02		Ог а.97

45		Чогаадыг аваларны алдын хун дээр	1	16.02		Шулук чогаадыр
46	Чылдын уелери. Хоглуг чазым.(2ш)	Онза уе. О. Саган-оол. Чечен чугаа	1	20.02		Ог а.100
47		Часкы тарылга. Л. Чадамба.	1	27.02		Ог а. 102
48	Улустун аас чогаалы тоолдар(.3ш)	Чыраа кулун. Тыва улустун толу.	1	01.03		Ог а.108
49-50		Хам бору биле шинчээчи бору. Тыва улустун толу. Хараган бажында дук.	2	05.03 12.03		Ог а.110
51	Бистин бичии оннуктеривис(4ш)	Мени таныыр. К. Ондар.	1	15.03		Ог а.111
52		Сайдаяк. С. Комбу.	1	19.03		Ог а.113
53		Оол биле кушкаш. О. Саган-оол	1	22.03		Ог а.115
54		Элик оглу. О. Саган-оол	1	02.04		Ог а. 118
55	Тоогу болгаш тоолчургу чугаалар. (2ш)	Дуза дилээн адыг. (Тогу чугаа)	1	05.04		Ог 120
56		Аскыр дагаа чуге дан бажында алгырар апарганыл? (Тоолчургу чугаа)	1	09.04		Ог а. 121
57		Дээлдиген уну. (Тоолчургу чугаа)	1	12.04		Ог а. 122
58	Ойнаксанчыг оюннарым(бш)	Чылгылаар мен. Ч. Кара-Куске	1	16.04		Ог а.123
59		Чунгу. Ч. Кара-Куске	1	19.04		Ог а. 126
60		Таныжылга. А. Шоюн	1	23.04		Ог а. 127

61	Кижиге болуру чажындан. 3ш	Шериг-оолдун олчазы. Узунду. С. Сурун-оол	1	26.04		Ог а. 130
62		Алышкылар. Ч. Кара-Куске.	1	30.04		Ог а. 132
63		Чаан болгаш Моська. И. Крылов Ошку-биле бору. Басня. Л. Толстой.	1	03.05		Ог а. 133
64	Оске чоннарнын аас чогаалы (1ш)	Бят чок крокодил. (Кхмер тоол) Ийи элчиген. (Кыргыз улустун толугу)	1	07.05		Ог а.138
65	Чонум чаагай езу-чанчылдары(3ш)	Танды кежии. К_Э. Кудажы	1	10.05		Ог а. 141
66		Мунгашталган балыктар. М. Кенин-Лопсан. Е. Танова «Артыш»	1	14.05		Ог а. 143
67		Каас уе. Л. Чадамба Чодураа. С. Сурун-оол.	1	17.05		Ог а.146
68	Чылдын уелери. Чараш чайым.(1ш)	Чайлагга. (Узунду). С. Сарыг-оол Чогаадыг: Чайгы дыштанылга Солун чайым. Э. Кечил-оол. Бистин проективис: «Мээн ынак чогаалчым»	1	21.05		Ог а. 149

Литература:

1. Тыва дыл 1-4 класстар. Ооредилге программазы. Кызыл, 2009
2. И.Ч.Эргил-оол, Н.Ч.Дамба, Н.М. Ондар. Тыва дыл. 3 класс. Ниити ооредилге черлеринге ооредилге ному, НШХИ, 2020ч.
3. Н.Ч.Дамба, С.А.Монгуш. Тыва дыл. 3 класс. Ажылчын кыдырааш. Кызыл, 2012.
4. Методиктиг сумелер.
5. А.А.Алдын-оол Диктантылар чыындызы. Дорт чылдыг эге школанын 1-4 класстарынга Кызыл- 2010
6. А.А.Алдын-оол Эдетиглер чыындызы. Эге школанын 2-4 класстарынга Кызыл- 2011

Пронумеровано, прошнуровано
и скреплено печатью 12 листов

«31» августа 2023 г.

Директор школы Д.М. Далин

01	02	03	04	05	06	07	08
09	10	11	12	13	14	15	16
17	18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	31	32
33	34	35	36	37	38	39	40
41	42	43	44	45	46	47	48
49	50	51	52	53	54	55	56
57	58	59	60	61	62	63	64
65	66	67	68	69	70	71	72
73	74	75	76	77	78	79	80
81	82	83	84	85	86	87	88
89	90	91	92	93	94	95	96
97	98	99	100	101	102	103	104